

Šarapatková, Žofie

K etymologii staroslověnského oblašb

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1977-1978, vol. 26-27, iss. A25-26, pp. [93]-95

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100562>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ŽOFIE ŠARAPATKOVÁ

K ETYMOLOGII STAROSLOVĚNSKÉHO OBLAŠĚ

SJSt¹ uvádí stsl. *oblašb*, -ii adj., kterého se užívá jako substantiva ve významu ‚laik‘. Doloženo je pouze v Supraslském kodexu.² Na oslavě objevení ostatků sv. Dometija se sešli *popove že i klirici, oblaši že i černorizci, i igumeni srbvoride prazdnikъ velikъ* — v řeč. v jiném pořadí πάντων συνελθόντων ιερέων τε και κληρικῶν, μοναχῶν τε και αρχιμανδριῶν και λαϊκῶν, ἀνδρῶν τε και γυναικῶν... Supr 219, 20; v Životě sv. Jakuba se vypráví, že *po dvěma desětma i trmъ desětmъ črn'cemъ k nemu prichoditi, i klirnikomъ i mnogymъ oblašimъ πολλούς κοσμικούς multique alii ex iis, qui mundi rebus occupantur* Supr 519, 10; biskup pohřbívá tohoto světce *sъ vsěmъ klirisomъ i sъ podvižnyimi oblašimi sŏn ... τοῖς ... λαϊκοῖς cum ... probis laicis* Supr 532, 5. V poslední homilii nacházíme i odvozené adj. *oblašskъ: vъ načelo vъzdrasta vъ oblašstěmъ obrazě sy, vъ krotosti i vъ bezmъlъtvi, vъ směrenii že i tichosti nraва, vidimъ běaše přebывaе prisno, i veselie junosti ne dviže se vъ nemъ nikoliže* Supr 544, 24. Obdobný charakter mají i doklady, uváděné Vostokovem:³ *da otvrzētъ obraz svoj i da budetъ oblaš i da budetъ čjužъ crkve božija; vsi černorizci i oblaši oi monaxoi και oi politai; množestvo černorizecъ že i oblaši plēthos monaxῶn τε και λαϊκῶν*. Jako poznámku či snad jako svůj výklad (?) uvádí na konci hesla *oblaš mγάδες* ‚turba‘. U Vostokova se setkáváme i s podobou *oplaš* stejného významu. Miklosich⁴ má navíc subst. f. *oblaša* ‚mundus, laici‘, *oplaš* odkazuje na *oblaš*. Srezněvskij⁵ zná toto slovo jednak jako adj. s významem ‚světský‘: *domi božii ... byša oblaša obitělišča kovā καταγωγή communia diversoria*; jednak substantivizované ‚světský člověk, laik‘: *sъvedenъ bystъ blaženyj otъ klirikъ i oblašichъ i otъ iněchъ někыichъ světlyichъ mužъ v rufinъjannu*, dále s významem obecnějším ‚prostý člověk‘: *ježe byvajetъ i oblašimъ tῶn idiotῶn*. Uvádí také další odvozená slova — adj. *oblašnij* a subst. *oblašnikъ* ‚světský, světský člověk‘. Podobu *oplašb* spojuje rovněž s *oblaš*. Berynda⁶ má *oblaš* s významem ‚prostak‘.

Je to slovo nejasné, vyskytující se jen ve staroslověnětině a ruské csl. Miklosich⁷ je uvádí bez výkladu. Brückner⁸ uvažuje o možnosti spojení s p. *obla-*

¹ SJSt — Slovník jazyka staroslověnského, sv. II, Praha 1973, 474.

² Supraslskaja rukopisъ, vyd. S. Severjanov, Sanktpeterburg 1904, zkratka Supr; k citovanému stsl. textu uvádím paralelní text řecký a latinský, pokud je doložen.

³ Slovar cerkovno-slavjanskago jazyka, Sanktpeterburg 1858, II, 5.

⁴ Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1865.

⁵ Materialy dlja slovarja drevne-russkago jazyka po pismennymъ pamjatnikamъ II, Graz 1955, 518—519.

⁶ Leksykon slovenorosъkij, Kyjiv, I. vyd. 1627, přetisk UkrAN 1961, 148.

⁷ Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen, Wien 1886, 218.

⁸ KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indo-germ. Sprachen, begründet von A. Kuhn, Göttingen 46, 234.

zivyj/oplazivyj ‚drzý, smělý‘ < *plbzq*. Toto spojení je málo pravděpodobné. Výklad Vasmerův⁹ — z *ob-vlašb* ‚romanizovaný‘ (s odkazem na r. *voloch*) je hláskoslovně bez vady, sémanticky však není oprávněný. Matzenauer¹⁰ vychází z Vostokovovy poznámky *oblašb* *μυγάδες* ‚turba‘ (viz výše). Pokládá za původní podobu *oplašb* s významem ‚turba, mundus‘; rozděluje ji na *o-plašb* a spojuje s lot. adj. *pláš's* ‚rozsáhlý, rozlehlý, prostorný‘. Upozorňuje i na souvislost se sln. *s-ploh* ‚všeobecně, vůbec‘ a s r. *s-plošb* ‚nepřetržitě, vůbec‘. Zde však je na závalu *-o-* ve *sploh*, *splošb* proti *-a-* v *oblašb*, dále význam. Matzenauer vychází z obecnějšího ‚mundus, turba‘, které je v ruské čsl. Ve staroslověnštině nacházíme význam ‚laik‘; označuje vždy osobu. Podle Ottova Naučného slovníku (XV, 567) jsou v katolické církvi laiky všichni kromě kněžstva. Dříve tak byli zvaní i mniši, nyní jsou v klášteřích bratry laiky (fratres conversi) ti, kteří složili slib poslušnosti, nedosáhli svěcení a obstarávali obyčejně v klášteře práce domácí, někdy řemeslné a umělecké. Na rozdíl od kněží-řeholníků nazývají se ostatní kněží kněžimi-laiky. Později znamená laik i člověka neučeneho, neodborníka. Pokusíme se nyní upřesnit, o jakého laika jde ve staroslověnštině, tedy v Supraslském kodexu.¹¹ *Oblaši* jsou zde jmenováni dvakrát vedle kleriků, jednou i vedle kněží, mnichů a opatů. Odvozené adj. má Supr 1 × — ve vyprávění o muži, který žil *vb oblašbštěmъ obrazě* v tichosti a pokore životem odříkavým (viz výše). Tyto doklady svědčí o tom, že to byli lidé, kteří se nějakým způsobem podíleli na životě kláštera. V západní církvi byli nazývá *oblati*. Byly to jednak děti, zaslíbené klášteři, jednak dospělí, kteří se rozhodli pro službu kláštera, zachovávali některá řeholní pravidla a zavázali se k poslušnosti, z níž bylo možno se vyvázat. Někdy žili u svých rodin, jindy v obvodu kláštera.¹² Tomuto významu neodporuje ani řecká předloha; podle Du Cange jsou *κοσμικοί saeculares, cui opponuntur clerici, seu qui e clero sunt*.¹³ Obdobné vysvětlení je i u *λαϊκοί*.¹⁴ V ruské čsl. dochází k zobecnování tohoto významu: ze stsl. ‚bratr laik‘ k významu ‚prostý věřící‘ → ‚prostý člověk‘ a dokonce ‚prostak‘ ve slovníku Beryndově.

Vraťme se opět k úvahám o původu tohoto slova. Kořínek má ve svém rukopisném materiálu jako jeden z možných výkladů stsl. *oblašb* spojení s *oplatъ* < lat. *oblatus*. Přesnějším východiskem může být lat. *oblatus*, které je významově shodné.¹⁵ Pro odvození adj. *oblašb* bychom měli vyjít z **oblachъ* (analog. podle **monachъ*?). Po substantivizaci tohoto adj. dochází k dalšímu

⁹ Russisches etymologisches Wörterbuch, II, 241 Heidelberg 1955.

¹⁰ Listy filologické 12, 162.

¹¹ Připomeňme, že prostí věřící jsou ve stsl. označováni slovem *ljudiže* a *bělorizьць*; srovn. SJSt II, 165—166, I, 158.

¹² Srovn. Lexicon für Theologie und Kirche, Freiburg in Breisgau 1936, sv. VII, 658—659.

¹³ Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Graz 1958, 721.

¹⁴ Str. 788: *λαϊκοί* Laici, e plebe Ecclesiae, quibus opponuntur qui sunt e clero, qui non censentur e plebe, sed ex Ecclesiae ministris, quibus plebes subsunt.

¹⁵ Z tohoto lat. *oblatus* je pol. *oblat*, která označuje: a) člena katol. sdružení nebo světského člověka, který věnoval dar některému řádu, dodržuje určitá řeholní pravidla a má právo nosit řeholní oblečení; b) ve středověku dítě, zaslíbené rodiči kláštera (srovn. Słownik języka polskiego PAN 5, 468—469). Z téhož pramene je č. *oblát* — termín právnícký („příjemce nabídky“) a církevní, shodný s prvním významem v polštině. Tato přejetí jsou mladší a průhledná.

odvozování — stsl. adj. *oblašskъ*, r. csl. *oblašnij* a subst. *oblašnik*. — Je-li tento výklad správný, vyvstává otázka, jakou cestou se toto slovo mohlo dostat do památky bulharské redakce. R. csl. podoba *oplašъ* by mohla vést k domněnce, že zde působil i vliv německý, který se obecně uznává pro lexikální vrstvu velkomoravskou¹⁶ (srovn. stsl. *oplatъ* < lat. *oblata* v Kijevských listech¹⁷). Tyto problémy však přesahují rámec této úvahy.

К ЭТИМОЛОГИИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО *ОБЛАШЬ*

Стсл. имя прилагательное *облашь* является специальным церковным термином; субстантивированное переводится как ‚мирянин‘. Оно обозначает не простого верующего, а человека, который каким-либо образом был причастен к жизни монахов — он работал в монастыре, придерживался некоторых монашеских правил, иногда жил в районе монастыря и носил монашескую одежду. Тем не менее он не был связан на всю жизнь. В церковнославянском языке русской редакции значение этого слова расширяется и приобретает также значение ‚простой человек‘.

Бероятно заимствованное из лат. *oblatus* > **облашь* (по аналогии с *монахъ*?) > прилаг. *облашь*.

¹⁶ R. Večerka, *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti*, Praha 1963, 77.

¹⁷ SJSt II, 548.

